РОЗДІЛ І. КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 657

Бутинець Ф.Ф., д.е.н., проф.
Заслужений діяч науки і техніки України,
Заслужений професор Житомирського державного технологічного університету

БУХГАЛТЕРСЬКА ОСВІТА: ДО БОЛОНІ ВІД ЖИТОМИРА

Не наймався комусь служити. Я служу
Україні і прогнозуватиму шляхи
вирішення економіко-облікових проблем
Автор

В статті висвітлено основні проблеми трансформації національної системи вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу

Постановка проблеми. Розмірковуючи над проблемами освіти, неможливо хоча б кілька рядків не присвятити вищій школі, де, власне, і здійснюється підготовка майбутніх бухгалтерів, аудиторів, фінансистів, де формуються наукові школи, де створюється основа для досягнення економічної могутності країни.

Приєднання України до Болонського процесу ставить за мету кардинально трансформувати національну систему вищої освіти відповідно до європейських стандартів. Реформа виносить на порядок денний нові компетенції і поняття, методи та підходи до навчання студентів.

Останнім часом в Україні активно обговорюється питання впровадження системи трансфертних кредитів і навчальних модулів у навчальний процес.

Проблеми вищої школи здебільшого такі ж, як і проблеми освіти в цілому: старіння кадрів, особливо серед докторів наук, слабка методична та матеріально-технічна база, низька заробітна плата й умови праці в цілому. За наявних системи оплати праці й навантаження у викладачів не залишається часу і можливості для наукових досліджень. Наука стає своєрідним хобі, а не цілеспрямованою й результативною роботою викладача. Ми говоримо про необхідність переходу до ринкових відносин, але чи можна вимагати від ученого здійснення наукових пошуків, коли, наприклад, за публікацію у фаховому виданні чи в збірнику науково-практичної конференції не йому платять гонорар, а він сам вносить певну суму за публікацію; коли відсутні матеріальні можливості відправити викладача у відрядження закордон;

коли не можна знайти методиста з вищою освітою, оскільки спеціалісти не хочуть працювати на такому мізерному окладі.

Дотепер єдиним джерелом розвитку вищої школи залишається бюджетне фінансування. Водночас вузи цілком реально можуть стати цариною залучення приватних інвестицій. Подібна практика існує в багатьох західних країнах. Для цього необхідно одне – створити відповідне правове поле. Гнучкий механізм поєднання державних і приватних інвестицій справді дав би поштовх вищій освіті, а через неї – формуванню сучасної економіки знань.

Український викладач виграє битву за розвиток української системи обліку. Але це буде за умови, що політична й ділова еліта країни усвідомлять: у сучасному світі ніхто, крім самої України, не зацікавлений, у тому, щоб вона мала конкурентоспроможну, високотехнологічну промисловість. Ми маємо повірити у власні сили. Багатьом хотілося б, щоб ми залишилися на рівні минулого століття, перетворилися на джерело дешевої робочої сили, і назавжди скотилися на узбіччя світового розвитку. Щоб цього не сталося, необхідно допомогти українському викладачу, кажучи мовою військових, забезпечити йому міцний тил. І тоді він здобуде перемогу.

Про нагальну необхідність змін свідчать відгуки щодо стану нашого обліку, що час від часу лунають не лише від окремих науковців чи колективів, а й від усієї бухгалтерської спільноти та роботодавців.

Але на чому ґрунтуються ці оцінки? Чи об'єктивні вони? І чи можна мовчки ігнорувати їх? Хто зацікавлений у цих негативних оцінках? Давайте про це спокійно поміркуємо.

Стан обліку, який забезпечують теперішні кадри. Національний облік після реформування неадекватний розвитку суспільства. Коли 2-3 століття тому робітники були практично неграмотні, за свою тяжку рабську працю майже нічого не отримували, а облік тоді вміли вести лише одиниці, проблема справедливості розподілу доходу, створеного працею народу, майже не піднімалася. Сьогодні, коли б люди знали на кого працюють, скільки створюють суспільного продукту, чітко розуміти, що за свою працю одержують не сповна, їх не задовольнили б слова про демократію та свободу слова. Люди хочуть мати гарантії соціального захисту, що досягалися в результаті справедливого розподілу роботодавцем створеного ними продукту.

Допомогти це побачити та відчути на своєму бюджеті може об'єктивно організований облік та оприлюднена власником достовірна звітність. Для виконання таких завдань необхідна відповідна підготовка фахівців з бухгалтерського обліку. Готуючи бухгалтерів в ракурсі якісного та правдивого обліку, слід мати на увазі, що український народ, виборюючи політичну свободу, не відмовився від соціального захисту, від об'єктивного обліку результатів своєї

праці, від справедливого розподілу створених ним доходів, від соціального захисту працюючих.

А де ж це все насправді?

Вітчизняний пореформований облік в якійсь мірі задовольняє нового власника в частині збереження його майна та надання інформації для прийняття управлінських рішень (рис. 1). Однак ці облікові завдання залишилися ще з часів соціалізму і великих революційних перетворень не потребували.

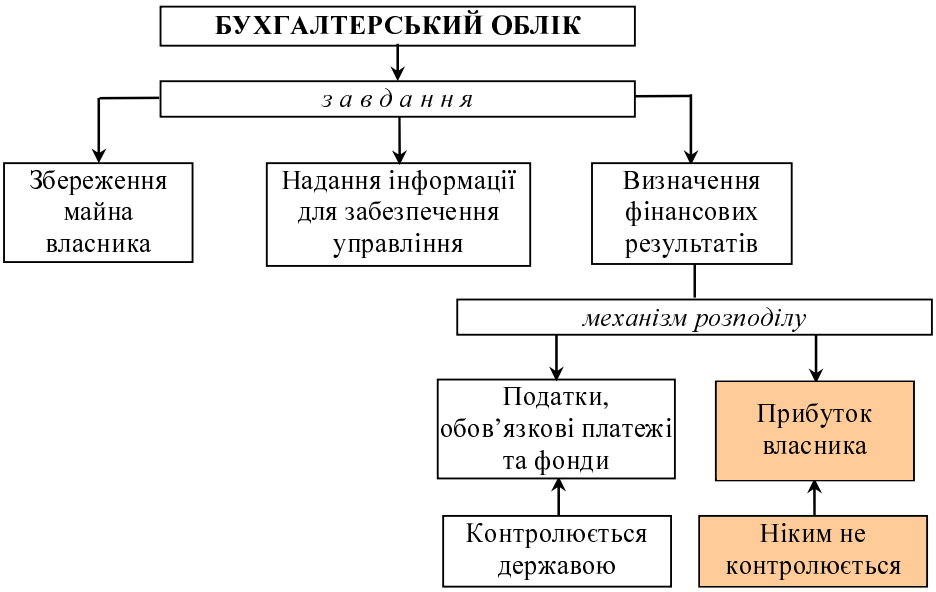

Рис. 1. *Завдання бухгалтерського обліку в умовах ринкових відносин*

Головне й невирішене завдання на сьогодні – це об'єктивність розподілу прибутку підприємства, створеного працею працівників. В умовах соціалізму ця проблема не турбувала працюючих, оскільки рівень соціального захисту був на досить високому рівні, а прибуток розподілявся державою заздалегідь – у виробничо-фінансовому плані. А сьогодні? План відсутній, а що з фактом? Маємо прибуток, сфальсифікований в угоду власнику, а працівник і його сім'я соціально незахищені. Тоді яка ж роль бухгалтерського обліку? Навіщо суспільству облік, який не захищає інтереси його членів?

Якщо сплату підприємством податків хоч у якійсь мірі держава контролює через створену систему так званого "податкового" обліку, то суму прибутку, який залишається після оподаткування, не контролює ніхто. Цікаво, яка ж насправді частина прибутку залишається власнику? Хто має на сьогодні таку об'єктивну інформацію? Яка частина прибутку витрачається підприємствами на утримання соціальної сфери? На ці та багато інших питань повинен відповісти реформований український облік. А інакше – це облік лише для капіталіста, облік, який сприяє обману трудового народу. А чи за це боровся український народ, коли прощався зі старою системою ведення господарства?

Виходячи зі змісту завдань бухгалтерського обліку, зокрема, визначення фінансових результатів діяльності підприємства, природно постає питання: яке соціальне значення має бухгалтерський облік? Якщо воно відсутнє, то навіщо держава та власник здійснюють витрати на організацію бухгалтерського обліку та контролю? Навіщо в капіталістичному світі виділяється фінансовий, управлінський, податковий, соціальний, екологічний та інші види обліку? Аргументація про необхідність такого поділу певним користувачам нелогічна і не досить переконлива. Ніхто так і не відповів на конкретне питання: де користувач тієї інформації, яку надає бухгалтерський облік? Якщо відсутня відповідь на ці та безліч інших питань, то яких фахівців з бухгалтерського обліку й контролю ми готуємо, для кого готуємо, яка роль їх у суспільстві? Можливо облік і контроль діють поза межами суспільства? Хто і за допомогою якої інформації захищає інтереси кожного члена суспільства?

Якщо ми не дамо відповіді на ці питання, то це змушені будуть зробити за нас наші діти й онуки. Разом з цим, вони визначать рівень нашої фахової підготовки, оцінять "реформаторські здібності" своїх батьків та їх мислення щодо соціального значення обліку й контролю в країні.

Людям потрібні не слова, а правда. Ми ж пропонуємо відновити колишню звітність, широко оприлюднювати її, як це було раніше, на транспорантах, на видних місцях і показувати в ній основні виробничі та фінансові показники діяльності фірми. До переліку обов'язкових показників, що мають оприлюднююватися, слід віднести: суму прибутку, що залишається після сплати податків та обов'язкових платежів; порядок розподілу прибутку; витрати на утримання соціальної сфери для задоволення потреб працюючих.

Сьогодні ми спостерігаємо змову власника або його найманого менеджменту зі службами ведення обліку та складання звітності. Це призводить до недостовірності обліку та звітності. Працюючим потрібні не слова про демократію, а правда про їх соціальний захист. А це може надати достовірний облік та звітність.

Викривлення показників обліку, фальсифікацію результатів господарювання, обман трудового народу виявили К. Маркс та В.І. Ленін, а не автор цих рядків. Ми лише констатуємо теперішню реальність. Цю проблему актуалізував й Пол Самуельсон – лауреат Нобелівської премії. Чому вона не турбує наших "докторів" зі звітності?

"Лейтмотив економічної теорії Самуельсона – об'єднання двох категорій: "ефективності" і "справедливості", – пише доктор економічних наук І. Устіян. – Він переконаний, що аморально пишатися економічною ефективністю, якщо вона не додається справедливим розподілом доходу суспільства. Він за таку

ринкову економіку, яка вирішує соціальні проблеми і забезпечує добробут всім працівникам" [1, с. 433.]

А проведена реформа бухгалтерського обліку лише сприяє неправдивості. Головне завдання "реформаторів": зрозумілі для нас речі назвати іноземними термінами, заплутати на голому місці. Так, мабуть, легше реформувати наш бухгалтерський облік. Знають, що хочуть (або, точніше, за що можна отримати гроші!) лише самі реформатори обліку й контролю. Однак решта суспільства, включаючи фахівців, й гадки не має, для чого все це робиться і кому потрібен реформований облік.

Чому жоден з реформаторів обліку не висловив думку про те, за якою схемою найбільш доцільно визначати фінансові результати підприємства, яка б виключила можливість фальсифікації суми прибутку до оподаткування, обдурення працюючих, праця яких створює цей прибуток? Чому в Україні немає жодної публікації з проблем правильного розподілу прибутку з урахуванням інтересів працюючих? Хто сьогодні знає, яку частину прибутку залишає собі власник? Чи слугує наш реформований облік для вирішення соціальних проблем працівників? Без відповідей на ці питання ми можемо говорити лише про облік, який захищає особисті інтереси власника – українського олігарха та зарубіжного капіталіста. Тож хіба український народ, позбавляючись соціалізму та його обліку, боровся за таку систему розподілу створеного ним продукту?

Чи не сприяє сьогодні наш бухгалтерський облік убогості, злидням, безробіттю, занепаду соціальної сфери, беззахищеності громадян держави? Що робиться для забезпечення доступності облікової інформації рядовому працівникові, як бухгалтерські служби захищають інтереси працюючих? Ось питання, яким слід навчати майбутніх бухгалтерів. Але чому цього немає у наших навчальних програмах, чому ці питання не висвітлюються в підручниках, чому про це мовчать науковці? Безліч питань, на які відповідей не почути…

Ще раз про наукові дослідження. Наголошуємо вкотре: настав час припинити наукові дослідження з проблем обліку та аудиту основних засобів, запасів, доходів, витрат тощо. Такі кандидатські дисертації – це слабенькі бакалаврські роботи, а докторські – дипломні роботи спеціаліста, а не наукові дослідження! З повною відповідальністю можна стверджувати, що більшість наших (ЖДТУ) магістерських праць набагато кращі за ті, що сьогодні виносяться на захист для отримання наукового ступеня. Чому б нашим науковцям, тим паче майбутнім докторам наук, не дослідити праці К. Маркса та В.І. Леніна, присвячених обліку в капіталістичному світі? Чому б не показати "хибність" їх поглядів і на прикладах діяльності теперішніх вітчизняних підприємств довести, що капіталістична система бухгалтерського обліку та

[1] Мусский С.А. 100 великих нобелевских лауреатов. – М.: Вече, 2003. – 480 с.

контролю "слугує" трудовому народу і є набагато кращою за колишній соціалістичний облік.

Ми звикли з повагою ставитися до наукових авторитетів, до не зовсім зрозумілих формул, онаучених висловів і не звертаємо уваги на прості речі, які відомі навіть дитині. Ось одна з них: більшість населення світу погано рахує подумки, майже зовсім не вміє цього робити швидко. Вплив НТП увійшов в наше життя природним шляхом. З одного боку, це спрощує багато дій, але з іншого – приховано призводить до деградації суспільства. Більшість людей не вміє швидко читати й погано запам'ятовує прочитане. І якщо дехто намагається розвивати свої логічні здібності, то мало хто – психологічні й творчі.

У країні вже мільйони персональних комп'ютерів, але вмінням швидко друкувати володіє менше одного відсотка населення. З каліграфією також схожа картина. Тож і виходить, що багато фахівців, маючи диплом у кишені, не вміють як слід читати, писати й рахувати.

Автор цих рядків не хоче, щоб його дітьми та онуками керували теперішні неуки, які за гроші купують вчені ступені. То куди ж ми йдемо? Чому ті, хто у свій час отримали справжні дипломи доктора наук, так спокійно спостерігають приплив "нової еліти вчених бухгалтерів"?

Про "досягнення" теперішніх науковців відверто говорять студенти 4-5 курсів в аудиторіях і на вулиці. Справжній науковець не може спокійно спостерігати, що сьогодні відбувається в науці. Студенти, які готуються до захисту бакалаврських робіт висміюють монографії, що покладені в основу отримання ученого ступеня доктора наук. В якому суспільстві це можливо?

Яку прозору звітність запропонував доктор наук П.Я. Хомин для селян, які здали свою землю в оренду, а самі батракують у окремого господаря села? Чи видно у тій звітності дохід фермера та кошти, витрачені на соціальний захист односельчан? Чи знають працівники зі звітності, як розподілив хазяїн свій прибуток? То кому ж п. Хомин дає рекомендації щодо покращання звітності? Хазяїну, державі чи знедоленому селянину? Мабуть, для себе, для підвищення свого наукового статусу, для покращання свого матеріального становища. То чи потрібна суспільству така дисертація? Хочеться, щоб П.Я. Хомин це довів. Тоді й тільки тоді ми будемо його однодумцями і з повагою ставитися до його наукового ступеня.

Група студентів вирішила офіційно виступити в пресі з рецензією на ряд монографій наших докторів наук. І лише на прохання автора цих рядків вони відмовились від цієї ідеї. Думаємо, що кожній грамотній людині (яка вміє читати і писати!) зрозуміло, чому ми так вчинили. Але кінець цьому має настати. Інакше наші дипломи будуть вважатися довідками сільських рад про закінчення школи.

Безправний бухгалтер не може бути об'єктивним. Якщо ми хочемо, щоб бухгалтерський облік повноцінно виконував свої завдання, то принаймні ми повинні негайно вирішити три проблеми.

Зміст **першої** з проблем полягає у відсутності на сьогодні в Україні чіткого регулювання на державному рівні прав і обов'язків головних бухгалтерів. Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в України" (ст. 8) визначено, що обов'язками головного бухгалтера або особи, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку підприємства, є:

- забезпечення дотримання на підприємстві встановлених єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку, складання та подання у встановлені строки фінансової звітності;
- організація контролю за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій;
- приймання участі в оформленні матеріалів, пов'язаних з нестачею та відшкодуванням втрат від нестачі, крадіжки і псування активів підприємства;
- забезпечення перевірки стану бухгалтерського обліку у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах підприємства.

Всі інші обов'язки на рівні підприємства можуть забезпечуватися за допомогою посадових інструкцій, чому не завжди приділяється достатня увага.

Досвід регулювання прав і обов'язків головних бухгалтерів за радянської доби ілюструє передусім вагоме значення бухгалтерського обліку для управління народним господарством. Нормативними документами роль бухгалтера зводилася до державного контролера, охоронця соціалістичної власності. Необхідність збереження державної власності та надання бухгалтерської інформації для управління зумовлювали широкі організаційні та контрольні права й обов'язки головного бухгалтера.

Враховуючи особливості менталітету вітчизняних облікових працівників, права та обов'язки яких протягом тривалого періоду суворо регламентувалися, роботі бухгалтера на сьогодні властива невизначеність. Вирішення багатьох питань залишено на його власний розсуд, тобто передбачено винесення бухгалтером професійного судження. Необхідність вирішення великої кількості питань на підставі його професійного судження для України на сучасному етапі є негативним явищем.

На сьогодні потрібно згадати втрачений досвід, адже в умовах ринкових відносин суттєво зростають вимоги з боку відповідних користувачів до якості облікової інформації. Це, відповідно, розширює функції облікових працівників від рахівників до радників керівника (власника) практично за всіма питаннями діяльності підприємства. Прийняття більшості управлінських рішень є неможливим без облікової інформації, що зумовлює важливу роль бухгалтера в будь-якій сфері господарської діяльності підприємства.

Можливості вирішення даної проблеми вбачаємо в нормативному закріпленні прав і обов'язків облікових працівників, тобто на законодавчому рівні наданні найманому головному бухгалтеру статусу державного службовця з певними правами та обов'язками. Врегулювання прав і обов'язків бухгалтера на державному рівні в умовах ринкових відносин, виходячи з особливостей національного менталітету, надасть змогу забезпечити виконання бухгалтерським обліком його завдань.

Друга нагальна проблема, яка потребує вирішення, – це відсутність законодавчо врегульованого порядку розподілу прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства.

Господарським кодексом України (ст. 44) встановлено, що одним з принципів підприємницької діяльності є вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом. Водночас, відповідно до ст. 4 Закону України "Про господарські товариства" в установчих документах підприємств повинні наводитися відомості щодо порядку розподілу прибутку та збитків. Власне можливий порядок розподілу прибутку та напрями його використання жодним з документів на державному рівні не визначено. Єдине, що врегульовано чинним законодавством, то це розмір щорічних відрахувань до резервного капіталу (ст. 14 Закону України "Про господарські товариства").

З метою забезпечення соціального захисту працівників до законодавчих документів про реєстрацію будь-якого суб'єкта господарювання має бути введено норму, згідно з якою власник зобов'язаний в статуті підприємства передбачити порядок розподілу прибутку, що залишається в його розпорядженні. Повинна бути врегульована роль і відповідальність головного бухгалтера за об'єктивність виведеного фінансового результату та його розподіл відповідно до статуту підприємства. Крім того, цей документ повинен містити спеціальний розділ про соціальний захист працівників.

Третя проблема – підготовка висококваліфікованих бухгалтерів у ВНЗ, які б володіли основами професійної етики, знали іноземні мови, законодавство, розуміли свою відповідальність перед суспільством.

Компетентність фахівця з бухгалтерського обліку. Поняття "компетентність" має значення в бухгалтерській освіті країни. Проблема також є актуальною і у зв'язку з активним розвитком процесу зміни формату вимог державно-освітніх стандартів від кваліфікаційного до компетентнісного. Проте, вивченню компетентності як показника якості вищої освіти в Україні приділяється незначна увага.

Економічна система нашої країни сприяла виникненню специфічних особливостей у підготовці бухгалтерів. Головною метою бухгалтерської освіти була підготовка практикуючого бухгалтера-контролера держави, який успішно

вирішував складні практичні завдання та представляв інтереси держави або підприємства після отримання диплому про вищу освіту. У зв'язку з цим підготовка бухгалтерів не базувалася на таких методах викладання, як широке обговорення теоретичних проблем на підставі складних ситуацій та задач, що виникають в ході господарювання.

Обвинувачення в некомпетентності бухгалтерами та аудиторами один одного можна почути доволі часто. Особливо це лунає зі сторони менеджменту. Чого лише варті обговорення проблемних питань з обліку та аудиту на засіданнях Методологічної ради, Аудиторської палати України або професійна незграбність окремих опонентів при захисті кандидатських та докторських дисертацій.

Важко уявити державу, в якій би інженери, агрономи, журналісти, вчителі, лікарі, трактористи, доярки і т.д. були хороші, а бухгалтери погані чи навпаки. Вони всі походять від одних прабатьків, усі дихають одним повітрям, виховані однією вузівською системою, перебувають під впливом політики, економіки, права та моралі, які існують у державі.

На жаль, значна частина наших громадян, умовно кажучи, не завжди переходить дорогу на зелене світло світлофора, а в більшості випадків тоді і там, де заманеться, однак, коли мова йде про інших, і особливо про тих, хто веде бухгалтерський облік, керує фінансами, складає звітність, виявляє стовідсоткову принциповість: і самі бухгалтери, і їх дії повинні бути компетентні, бездоганні і чесні. Шановні! Але ж всі вони вийшли з нашого середовища і так само себе поводять у житті, як і більшість з Вас.

Безумовно, хотілося б, щоб наш облік був бездоганним, а його працівники чесними та мудрими. Адже в більшості випадків вони обліковують чуже майно, витрачають чужі кошти, розподіляють між власниками чужі прибутки.

Енциклопедичний словник термін "компетенція" інтерпретує: "від латинського competo – добиваюсь, відповідаю, підхожу, знання і досвід в тій чи іншій області"[*].

На нашу думку, компетентність – це уміння студента вирішувати певні практичні завдання та демонструвати практичні навички, необхідні для їх вирішення. Складність практичного завдання залежить від рівня навчання. Це означає, що випускник магістратури здатний вирішити більш складне теоретичне і практичне завдання, ніж бакалавр або спеціаліст. Характер практичних навичок студента повинен визначатися сутністю бухгалтерської професії або конкретним роботодавцем. Компетентність можна розглядати і у більш широкому сенсі – як сукупність знань у дії. Іншими словами, результат навчання виявляється у наявності певних умінь і навичок.

В літературі виокремлюють три основні складові компетентності: *інтелектуальна*, що означає здатність провести аналіз абстрактного і критично

[*] Советский знцикпопедический словарь. - М.: "Советская энциклопедия", 1988. – С. 614.

його оцінити, а також наявність у випускників комунікативних навичок; *технічна* – наявність практичних навичок у сфері економіки, фінансів, обліку, так і здатність випускників виявляти їх у міждисциплінарних сферах; *практична* компетентність – означає наявність певних практичних навичок, а також дотримання майбутніми спеціалістами правил професійної етики.

Проаналізувавши основні обліково-економічні професії, ми склали елементи компетентності для кожної з них. Виявилося, що кожна з професій включає в себе як однакові, так і різні елементи компетенції. Детальний аналіз елементів компетенції, що вимагає практика, і співвідношення їх з навичками, набутими студентами по закінченні бухгалтерського відділення (факультету), виявили, що випускники отримують до 30 % навичок з самостійного ведення обліку; до 60 % – готові займати посади заступників головного бухгалтера; до 15 % – з проведення ревізій; до 3 % – з менеджменту; до 10 % – з підготовки до експертної діяльності; до 12 % – з надання консультаційних послуг; до 40 % – з креативного мислення і мінімум навичок з соціальних проблем обліку.

Які шляхи впровадження компетентності в систему бухгалтерської освіти в Україні? На наш погляд, слід впровадити кваліфікаційний підхід у підготовку бухгалтерів в Україні. Необхідно переглянути навчальні програми з метою забезпечення компетентності майбутніх випускників. Це означає, що викладач кожної обліково-фінансової дисципліни повинен розробити набір елементів компетентності бухгалтера спільно із практикуючими бухгалтерами, а також роботодавцями.

Інноваційна бухгалтерська освіта полинна бути спрямована на формування у випускників не лише певних знань та умінь, а й особливих компетенцій, сфокусованих на здатності застосування знань та умінь на практиці, в реальній справі, в справі соціального захисту працюючих. При цьому компетентність майбутнього бухгалтера слід формувати в процесі навчання не лише спеціальними обліковими, а й загальноосвітніми дисциплінами.

Величезне значення для ефективної діяльності облікового апарату має закон, що застосовується його чіткість та ясність, логічна послідовність та узгодженість з іншими нормативними актами. На жаль, багато законів, які приймаються в умовах політичної боротьби, коли перемагають не здоровий глузд, виваженість і об'єктивність, а бізнесові інтереси, не завжди відповідають цим якостям. У таких умовах ще більшої значимості набуває поняття бухгалтерської компетентності.

Компетентність осіб, які рухають бухгалтерську науку. Ставлення до компетентності, її реалізація й постійна підтримка на певному рівні залежить від багатьох факторів, у тому числі й від правильного розуміння її сутності та змісту. Розуміння цієї фундаментальної наукової категорії повинно бути однаковим як у практиків, так і в теоретиків.

Особа, яка одержала вчений ступінь кандидата чи доктора наук повинна бути освіченою, компетентною і високооплачуваною.

Безкомпромісність вченого та професійна компетентність – поняття різнопорядкові. Саме тому ми ще раз вирішили нагадати про це.

Ми десятки разів пересвідчувалися в тому, що чим нижча компетентність вченого, тим він суворіший і "вимогливіший", насупленіший і незрозуміліший.

Автор цих рядків завжди тепло згадує про добродушність великих вчених, яких знав особисто – Натана Рахмілевича Вейцмана, Олександра Федоровича Мухіна, Олександра Самойловича Нарінського, Степана Григоровича Овсяннікова, Михайла Захаровича Пізенгольца, Сергія Кузьмича Татура. Досить згадати окремі їх праці, аби відчути розмах таланту цих великих вчених-бухгалтерів, їх людяність, порядність, доброзичливість.

Аналіз діяльності облікової системи, перевірки стану бухгалтерської діяльності багатьох бухгалтерів, узагальнення бухгалтерської практики та досліджень свідчать, що облікова система України дійсно не ідеальна, оскільки є серйозні недоліки. Багатьом науковцям бракує професійних знань, досвіду, вихованості, об'єктивності при підготовці наукових статей та підручників для вищих навчальних закладів. Не кожен бухгалтер та дослідник мають добрі організаторські здібності та високе почуття відповідальності.

Специфіка предмета праці вченого полягає в особливостях інструментарію, який використовується у процесі дослідження, характеру трудової діяльності, її цілей. Наочно це проявляється у структурі наукової діяльності, що формується й функціонує як наукова практика. За формами існування вона досить різноманітна. Для ілюстрації розглянутих тут положень досить зупинитися на практиці розробки проблем так званого управлінського обліку, яка є неоднозначною як за суб'єктами, так і за наслідками.

У структурі наукової практики форма і якісна визначеність результату теж мають свою специфіку, однак у всіх випадках вони відображають активність суб'єктів даної практики, тобто аспіранта, докторанта, доцента або професора.

Теоретик, на відміну від практика, не займається процесом організації та ведення обліку. Здійснюючи свою діяльність у сфері науки, він займається узагальненням суспільно-виробничої діяльності з метою вироблення нових фактів і створення наукових основ для подальшого удосконалення об'єктивної реальності. І теоретики, і практики можуть здійснювати свою діяльність в одній або у різних сферах. Найбільший інтерес представляють перші, тобто ті, які працюють в одній сфері життєдіяльності, наприклад, у викладацькій або науковій. Кожен з названих суб'єктів повинен бути компетентним не лише у своїй бухгалтерській сфері діяльності, а й в інших, близьких йому галузях. Без цього їм не досягти взаєморозуміння у процесі вирішення спільних завдань. Так виникає проблема взаємної компетентності названих суб'єктів, яка може

бути сформульована й розглянута як теоретична компетентність практиків і практична компетентність теоретиків.

Для досягнення взаєморозуміння між теоретиками й практиками потрібне адекватне осмислення теорією бухгалтерської практики, а практикою – освоєння конкретного виду облікової теорії. Цей процес здійснюється шляхом інтерпретації практики в понятійному апараті даної теорії, а практика дає відповіді щодо прийнятності мови даної теорії для фактичного використання. Звичайно, під компетентністю розуміється обсяг знань відповідного суб'єкта. Але це лише одна сторона, так би мовити статичний стан справи. Інші ж сторони компетентності при такій її інтерпретації не розкриваються. І лише всебічне розкриття даної категорії дозволить виявити ті вимоги, які повинні пред'являтися до суб'єкта, що володіє відповідною компетенцією.

Для глибокого аналізу розглянутого феномена у структурі компетентності варто виділити чотири аспекти: гносеологічний, нормативний, функціональний і особистісний (табл. 1).

Таблиця 1. *Структура компетентності*

Складові компетентності	*Характеристика*
Гносеологічний аспект	Характеризує суб'єкта з погляду засвоєння знань. Власне ці знання повинні бути високої якості. Вказівка на освітній аспект компетентності звертає увагу на спосіб її придбання. У той же час у такій інтерпретації даного терміна звертається увага на роль наукового знання в підвищенні компетентності фахівця. Професійна компетентність містить у собі теоретичну компетентність практика й практичну компетентність теоретика. Тільки у взаємозв'язку названі види компетентності дозволяють говорити про справжній або повний професіоналізм фахівця
Нормативний аспект	Характеризує те, що зобов'язаний знати, робити компетентний суб'єкт. Ця сторона компетентності підкреслюється й у самому перекладі з латинської даного терміна, що означає "відповідаю, підхожу"
Функціональний аспект	Визначає діяльнісну сторону суб'єкта, його здатність діяти на основі придбаних, наявних у нього знань, умінь, навиків
Особистісний аспект	Виявляється в усвідомленні фахівцем своєї якісної визначеності, в оцінці своїх професійних здібностей з погляду вимог, що висуваються до даної спеціальності

Різноманітні варіанти інтерпретації компетентності, мають різні вимоги, але вони завжди звернені до однієї й тієї ж особистості, на цій основі можна виділити своєрідний особистісний аспект цього явища. Як бачимо, здійснювати певні дії або приймати конкретні рішення може лише той суб'єкт, який має певні знання, або наділений відповідними повноваженнями.

Отже, з моральної точки зору, некомпетентна людина не має права не лише здійснювати певний вид діяльності, в якій вона не розуміється, але й не може висловлювати свою думку, тому що в професійному аспекті здатна ввести інших осіб в оману, спричинити негативні для справи наслідки.

Теоретична компетентність практиків-бухгалтерів. Практичне перетворення дійсності можливе лише на основі знання. У процесі трудової

діяльності бухгалтер-практик може придбати тільки емпіричні знання, в яких об'єкт, що ним пізнається відображений з точки зору зовнішніх зв'язків і проявів, доступних огляданню в натурі. Тим часом, вирішення складних завдань бухгалтерської практики вимагає проникнення в сутність відповідних об'єктів, що можливо на основі не тільки емпіричних, а й теоретичних знань. Оскільки практичне просування емпіричних знань обмежене, практик повинен систематично застосовувати у процесі професійної діяльності теоретичні знання. Це й зрозуміло, тому що практичне перетворення дійсності буде раціональним, якщо воно здійснюється на справді науковій основі. Але теоретики не можуть виконати таке завдання самі, для його вирішення потрібна безпосередня участь практиків. Участь обох сторін є головною умовою не тільки процесу виробництва, а й процесу його перетворення на науковій основі. Для виконання цієї функції кожен практик повинен знати досягнення науки, тобто бути теоретично компетентним.

Завдання теорії бухгалтерського обліку деякі вчені бачать в тому, щоб вона науково узагальнювала практику, ігноруючи при цьому відносну незалежність теорії обліку від практики. Ця незалежність проявляється в тому, що теорія, певною мірою, повинна відображати не лише практику, але і передбачати можливі її прояви. Тому теорія, володіючи власними, притаманними їй закономірностями розвитку, повинна мати відносну незалежність від практики.

В теорії бухгалтерського обліку існує необхідність узагальнення знань та їх висвітлення з нової точки зору, тому велике значення набуває перегляд та уточнення головних методологічних прийомів бухгалтерського обліку.

Тому, практикуючий бухгалтер не може бути вільним від відповідних теоретичних поглядів. І тут справа не в тому, чи хоче він використати їх у процесі безпосередньої практичної діяльності, а в тому, що у процесі пізнання, хочемо того чи ні, але обов'язково користуємося тим чи іншим категоріальним апаратом, тобто оперуємо відповідною теоретичною мовою. Без цього бухгалтер-практик не тільки сліпий, а й глухий. Він не може розпізнати ті явища, процеси або тенденції, які повинен вчасно виявити й дати їм адекватну інтерпретацію, врахувати у виробленні стратегії й тактики ведення обліку складання звітності, тобто надання відповідної інформації у повсякденній практичній діяльності. Без відповідних теоретичних знань практикуючий бухгалтер не може усвідомити позицію інших фахівців, налагодити з ними взаємодію й координацію з метою оптимального вирішення повсякденних практичних завдань, тому що емпіричні знання, якими він користується щодня, іманентно містять у собі елементи теоретичного. Це закономірність будь-якого пізнавального процесу. Ось чому кожен практичний працівник повинен не лише пам'ятати про "старі та вічні" істини, а й вчасно усвідомлювати нові досягнення

науки, що належать до сфери його професійної діяльності. Без них його спроби вирішити відповідні практичні завдання приречені на невдачу.

Практична компетентність бухгалтерів-теоретиків. Настав час не тільки більш коректно розставити акценти, а й підсилити той з них, що характеризує значення бухгалтерської практики для сучасної облікової теорії.

Доведено, що теорія не може функціонувати у відриві від практики. І справа лише в тому, що практика є в остаточному підсумку критерієм істинності в обліковій справі, у тому числі й теоретичних знань, а головне в тому, що саме бухгалтерська практика постачає емпіричний матеріал для бухгалтерської науки. Останній повинен надходити до наукового цеху сучасного рахункознавства не епізодично, а постійно, систематично. Відрив від практики або обмеження науки лише емпіричними даними призводить до інформаційного голоду теоретиків, а отже, і до шкідливих способів застосування їх висновків. Граничним випадком таких негативних наслідків для науки є так зване голе теоретизування. Будь-яке дослідження, яким би фундаментальним воно було, у кінцевому підсумку спрямоване на практичне перетворення дійсності, а значить до бухгалтерської практики. Тому кожне наукове бухгалтерське дослідження повинно задовольняти відповідні потреби життя. Для з'ясування сутності цих потреб необхідні знання закономірностей розвитку практики, безпосереднє сприйняття фактів, що породжують практичні потреби бухгалтерів, проникнення у сутність облікових процесів. Усвідомлені на зазначеній основі потреби практики сприймаються теоретиком як свої власні, вимагають від нього відповідної активності для їх задоволення. Так формується практична компетентність теоретика, здатного вирішувати не тільки теоретичні, а й проблеми бухгалтерської практики.

Автору відомі випадки, коли молодий науковець – кандидат, доктор наук не може дати поради бухгалтеру з елементарних питань практики. Про яку компетентність такого фахівця можна вести мову?

Кваліфікація бухгалтера. На наш погляд, слід використовувати більш академічний підхід до підготовки бухгалтерів. Метою освіти слід вважати підготовку студента для отримання певної кваліфікації. Це поняття передбачає опанування знань, понять та набуття навичок, необхідних для заняття відповідною бухгалтерською діяльністю, підтвердженою дипломом певного ВНЗ. У деяких випадках кваліфікаційний підхід призвів до ряду проблем. По-перше, студенти навчалися задля отримання диплома, не переймаючись отриманням практичних навичок. По-друге, ВНЗ були зацікавлені у позитивній статистиці отримання дипломів про вищу освіту студентів. Найчастіше кількість студентів, які отримували дипломи з відзнакою, сприймалася як показник якості викладання у ВНЗ. У результаті, очевидна перевага використання кваліфікаційного підходу призвела до пріоритету "академізму" над практичними навичками випускника.

Виникають два запитання, – перше, – у чому ж полягає кардинальна різниця між поняттями "компетентність" та "кваліфікація" у вищій освіті? Друге запитання – чи повинна компетентність мати пріоритет над кваліфікаційним підходом у підготовці бухгалтера?

Поняття "кваліфікація" містить у собі сукупність теоретичних знань з обов'язкових дисциплін (підтверджених оцінкою), освітню кваліфікацію (ступінь магістра або науковий ступінь кандидата наук), досвід роботи за спеціальністю. Таким чином, під "кваліфікацією" розуміють документально підтверджений освітній і практичний рівень спеціаліста. На нашу думку, кваліфікація і компетентність не є взаємовиключаючим поняттями. Вважається, що вони повинні співіснувати паралельно і збалансовано. Когнітивною основою всіх компетенцій є наукові знання. Бухгалтер, який не володіє базовими науковими знаннями, не може правильно організовувати, а тим більше вести облік. Проте набуття практичних навичок і вивчення практики повинні займати провідну роль у процесі вищої освіти, теорія ж покликана постійно поширювати можливості практики. Посилення ролі "компетентності" в бухгалтерській освіті спричинить більш тісний зв'язок між ВНЗ і роботодавцями. Це означає, що останні мають допомагати удосконалюватись освітньому процесу шляхом впливу на упорядкування навчальних і методичних матеріалів, а також на метод викладання у ВНЗ.

Існують різні засоби професійно спрямованого навчання, які дозволяють моделювати елементи професійної діяльності бухгалтера. До них належать навчальні бухгалтерські процеси, ділові ігри, участь у роботі аудиторських та консультаційних фірм, в результаті чого студенти отримують професійні навички ведення обліку, захисту інтересів клієнта в податкових органах або в суді, альтернативних методів розв'язання обліково-фінансових спорів, консультування, ведення переговорів, розв'язання задач, дослідження фактів, організації бухгалтерської роботи, управління нею при розробці облікової політики. Освітня модель, яка нині діє в нашій країні, спрямована на засвоєння студентами деякого обсягу інформації у вигляді теоретичних концепцій і практичних методик. Вони дозволяють здійснювати професійну діяльність в обраній сфері обліку та контролю. Однак, сучасний ринок більше висуває вимоги не до конкретних знань, а до компетенції облікових працівників. Особливо ця тенденція виявляється в тих областях професійної діяльності, в яких поточна ділова бухгалтерська практика потребує постійного, буквально щоденного відстеження змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Практична підготовка. Освіта має бути наближена до практики. Ця, здавалося б, загальновідома сентенція, на жаль, не завжди відповідає істинному стану справ. Часто-густо українські бакалаври та магістри потребують додаткового навчання на виробництві.

З іншого боку, спеціалісти та молодші спеціалісти, саме існування яких не передбачено Болонською угодою, більшою мірою наближені до практики. Але після остаточної "болонізації" національного освітнього простору їхні дипломи буде неможливо "конвертувати" в міжнародні освітні стандарти. Чим це загрожує? Передусім, неконкурентоспроможністю не тільки на міжнародному, а й на внутрішньому ринку праці.

Бакалавр. Потрібно переламати ситуацію, коли вузи готують фахівців без урахування потреб роботодавців, а останні сприймають бакалаврів як таких, що не довчилися до спеціалістів та магістрів.

Нас турбують рекомендації щодо переведення бухгалтерської освіти на дворівневу систему. З нашої точки зору, перш ніж формувати власний профіль у цьому напрямі необхідно відповісти на запитання: "Куди підуть працювати бухгалтери-бакалаври після чотирирічного навчання?". Сьогодні на ринку праці немає чітких критеріїв їхньої професійної діяльності, конкретно не оговорено, які саме посади і в яких установах вони можуть займати.

Болонська угода тлумачить бакалавра як суб'єкта вищої освіти, який може займати відповідні управлінські і технологічні посади. Саме тому виникла нагальна потреба забезпечити більш ефективну наскрізну підготовку від молодшого спеціаліста до бакалавра. Окрім того, бажано було б відновити те позитивне, що було в радянській системі освіти. В цьому контексті слід не забувати про успішну роботу заводів-втузів, які готували фахівців безпосередньо під замовника.

Потрібно створювати своєрідні корпоративні ВНЗ, об'єднавши під інтелектуальним і навчально-методичним "дахом" університетів та матеріально-технічними можливостями роботодавців профільні, тобто бухгалтерські коледжі, які хочуть "вписатися" в світові інтеграційні процеси в освітній і виробничій сфері.

Глобальні корпорації давно вже реалізують подібну практику. Скажімо, в Атланті відома корпорація "Кока-кола" є засновником університету "Еморі", а Мічиганський університет потужно фінансується корпорацією "Форда". І результати цієї співпраці професорів і виробничників видно неозброєним оком.

Звичайно, шкода, кваліфіковані спеціалісти колись захочуть залишити підприємство, але не можуть прийти інші професіонали, в яких компанія нічого не вклала. А також прийдуть молодші співробітники з новими ідеями. Важко уявити ситуацію. Коли процес міграції робочої сили контролюється одним працедавцем, так як виробничі відносини створюються як мінімум двома учасниками. А це означає постійний діалог та пошук взаємовигідних умов, оскільки бізнес розвивається, й кожен день з'являються нові можливості.

Система дворівневої освіти у форматі "бакалавр-магістр" потребує радикальних змін процесу підготовки бухгалтерів та їх працевлаштування, особливо посилення професійно-практичної підготовки бухгалтерів, надання їм першого робочого місця,

формування громадської думки відносно необхідності використання бакалаврів на робочому місці згідно з їх професійною спрямованістю та кваліфікацією. Саме тому програма бакалавра – це не усічена 5-річна (як прийнято вважати), а така освітня програма, що забезпечує університетську фундаментальну освіту. Після її успішного засвоєння бакалавр повинен бути професійно підготовленим до виконання певних професійних обов'язків на конкретному робочому місці. Для цього слід підготувати роботодавців до того, що вакансії, на які раніше запрошувались спеціалісти, сьогодні можуть бути запропоновані бакалаврам і магістрам, які так само якісно будуть виконувати цю роботу.

Знання, уміння та навички, отримані випускниками, їх працевлаштування та кар'єрний зріст повинні стати головними критеріями при акредитації вищих навчальних закладів, оцінюванні результативності їх діяльності.

Компетентніший підхід до формування професійних освітніх програм є новим для бухгалтерської освіти, проте альтернативи на майбутнє він не має. Предметом подальших дискусій у професійному середовищі має стати не перелік дисциплін, включених до державного освітнього стандарту, а зміст компетенції, який необхідно сформувати спеціалістові-бухгалтеру, що претендує на отримання ступеня того чи іншого рівня.

Бухгалтерська професія та її оплата. Сьогодні чимало дорікань на низьку якість знань, які дає ВНЗ. Звичайно, головну претензію висувають до викладача. Але давайте подивимося на проблему з іншого боку. Чи може вважатися нормальною держава, в якій некваліфікований працівник одержує більше, ніж той, хто покликаний давати знання, готувати майбутнього фахівця?

Держава має бути вдячна тим вченим, що у важку хвилину не кинули ВНЗ, не подалися на ринок, а продовжували виконувати свій обов'язок. Але сьогодні ми підійшли до небезпечної межі, за якою може початися елементарне руйнування системи освіти. До чого це призведе, мабуть, пояснювати немає потреби.

Висновки.

1. З метою виявлення справжнього наукового рівня фахівців з бухгалтерського обліку доцільно провести атестацію докторів і кандидатів наук, які отримали диплом з нашої спеціальності, починаючи з 1997 року (в Житомирській науковій школі є більше 30-ти таких осіб!). В основу тестування покласти наукові досягнення за темою дисертації та публікації після захисту.

2. Добитися, щоб кожен викладач кафедри обліку і аудиту володів не менше ніж двома іноземними мовами і викладання у ВНЗ спеціальних обліково-фінансових предметів, крім рідної мови здійснювалось іноземними мовами.